

ՇԵՔՍՊԻՐԸ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ

ՄԱՍԵՀՑԱՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՀՄԱՅՔԸ

Վաղ երիտասարդության շրջանում իմ և հասակակիցներին սրտերում Շեքսպիրը հարազատության արմատ էր ձգել ոչ միայն իր զարմանալի հանճարի ամեհի ուժով, այլև Հովհաննես Մասեհյանի թարգմանության հմայքով։ Թատերագրի ստեղծագործությունների բնագրի լեզուն չգիտեինք, սակայն հայ թարգմանչի լեզվի միջոցով կարծես լիովին պատկերացնում էինք այդ լեզվի զորեղությունը, կուռությունը, թափն ու բազմերանգությունը։ Մասեհյանը մեր հավատը իր նկատմամբ գրավել էր խորապես։ Մեզնից ոչ ոք ամենանվազ չափով անգամ չէր կարող տարակուսել, թե նա ինչ-որ շափով հեռու կարող էր լինել մեծ անգլիացու նշանավոր երկերի հոթյունից, մինչևիսկ այս կամ այն տողի ճշմարտացի վերարտադրումից, սահելով մինչև իմաստի եղծումը։ Մեր աչքերին Հովհաննես Մասեհյանը սխրանք կատարող մի հոյակապ կերպար էր, որը խիզախություն էր ունեցել դժվար հաղթահարելին միանգամայն հաղթահարելի դարձնել, և իր ժողովրդի հոգևոր գանձարանում ամուր և բարձր տեղ հատկացնել ու սեփականացնել Շեքսպիրին։

Մենք ծանոթ էինք համաշխարհային մի շարք գրական կոթողների հայերեն թարգմանություններին և, իհարկե, երախտագիտությամբ էինք վերաբերվում դրանց թարգմանիչների մեծ աշխատանքին։ Չէ՞ որ նրանց միջոցով մենք իրազեկ էինք դառնում այդ ոսկետառ գրականությանը և ընդարձակում մեր իմացությունը։ Նրանց նկատմամբ մեր գնահատանքի զգացումը միշտ էլ աներեր էր։ Այնուհանդերձ Հովհաննես Մասեհյանի շեքսպիրյան թարգմանությունները մենք համարում էինք ամենակատարյալն ու անթերին, և չէինք ուզում ընդունել ամենափոքրիկ առարկությունն անգամ։ Ավելին. մենք մտածում էինք, եթե ամենօրյա գործածվող մեր գրական լեզվի մշակմանն ու հղկմանը ազդում էին Հովհաննես Հովհաննիսյանը, Հովհաննես Թումանյանը, Ավետիք Իսահակյանը, մանավանդ Վահան Տերյանը, Դանիել Վարուժանն ու Արամյանթոն, պապ նույնչափ մեծ դեր էր կատարում իր թարգմանություննե-

րով Հովհաննես Մասեհյանը։ Սիրում էինք նրա թարգմանությունները կարդալ հաճախ, սիրում էինք յուրացնել նրանց արտահայտչաձևերն ու ոճական հյուսվածքը։ Սիրում էինք նրանցում փնտրել բառեր կամ բառակապակցություններ, որոնք մեզ հիացմունք էին պատճառում, մեր շրջապատում այն գործածելու ընտելություն ձեռք բերելով։ Ուստի բոլորս նրան համարում էինք մեր լավագույն ուսուցիչներից մեկը։ Մասեհյանի շեքսպիրյան թարգմանությունները մենք փնտրում էինք Թիֆլիսի հին գրախանութների դարակներում, նորից ընթերցելու համար դուրս էինք գրում գրադարաններից, շատ հաճախ անգիր էինք անում «Համլետի», «Վենետիկյան վաճառականի», «Արքա Լիրի» այս կամ այն հատվածը ու արտասանում գրական խմբակների նիստերում, աշակերտական հավաքույթներում և այլուր։ Որպիսի՜ բժախնդրությամբ մենք ուղղում էինք այն վրիպումները, որոնք հանկարծակիորեն արտասանության պահին թույլ էր տալիս այս կամ այն ընկերը։ Մասեհյանի միջոցով Շեքսպիրը դարձել էր մեր ամենաիրիզեալական, ամենափառանքալից, մի նվիրական անուն, որ իր տեղը երբեք ուրիշին չգիշեց։

Նրբ մենք մտերմացանք թատերական աշխարհի մարդկանց հետ, զգացինք, որ սիրո ու հափշտակության նույն կրքով էին համակված նրանք ևս։ Շեքսպիրը նրանց շրջանում անհամեմատելի մի մեծություն էր, որի հետ ստեղծագործորեն շփվելը նրանք իրենց հեռու երազանքն էին համարում և չէին հանդգնում իրենց իղձը հայտնել անգամ գործընկերոջը։ Հանդուգն ցանկություն հայտնողը իսկույն ծաղրանքի էր ենթարկվում։ Նրանցից շատ շատերը նույնպես անգլերեն չգիտեին, բայց Շեքսպիրի բարձրաթեք գործերին լավ ծանոթ էին դարձյալ Հովհաննես Մասեհյանի միջոցով, որի անունը նրանք առանց քաշվելու դնում էին հայ դասական գրողների կողքին։ Այդ ես լսել եմ Օվի Սևումյանի, Արմեն Արմենյանի, Ամո Խարազյանի և ուրիշների շուրթերից։ Նրանք գտնում էին, որ Շեքսպիրի ստեղծագործությունների խոսքի ուժի ներգործությունը, թափն ու սլացքը, փրփունությունից զերծ հանդիսավորությունը, պատկերների հարստությունն ու դիպուկությունը Մասեհյանը կարողացել է իր թարգմանական լեզվի մեջ պահպանել այնպես, որ յուրաքանչյուր դերասանի մղում է և՛ աշխրջության, և՛ ինքնասուզման, և՛ հանգամանալի խորհրդածության, որոնցից և սկիզբ է առնում բեմական կերպարի ձևավորումը։ Կնշանակի Մասեհյանի արածը դեասանների համար դառնում էր մեծ փորձություն ևս փանիշ։

Մասեհյանի մաքուր, վսեմ ու շքեղ լեզվում՝ ինտոնացիայի, հնչերանգի տեսակետից դերասանների կատարման ժամանակ թույլ տրված յուրաքանչյուր խախտում ինչ-որ չափով նվազեցնում էր թարգմանչի լեզվի ներգործական ուժը։ Այդպիսի վրիպումներ նկատվում էին նաև մեր ականավոր դերասաններից մի քանիսի խաղի ժամանակ, որոնցից զերծ չէին մինչևիսկ մեծա-

տաղանդ Արեւյանը, Զարիֆյանը, Օլգա Մայսուրյանը, Փափազյանը, Ամո Խա-
րաղյանը և ուրիշներ: Եթե ոմանց արտասանության մեջ տեղ-տեղ խցկվում
էին բարբառային հնչերանգներ կամ ուռուց լեզվի հնչողության շեշտեր, իսկ
մի ուրիշին՝ սովորական խոսակցական լեզվի մակարդակին հասցնելու հան-
կարծական մղում, ապա երբեք այդպիսին չէր պատահում հայ բեմի մեծանուն
դերասանուհի Սիրանուշի հետ: Նա միշտ «պատենելի վրա» էր: Պիտի լսելիք,
թե Մասեհյանի շեքսպիրյան թարգմանության լեզուն ինչպես էր փայլվում
Սիրանուշի շուրթերում, ինչքան էր խոր իմաստավորվում ու գեղեցկանում:
Հայ լեզվին հատուկ նվազայնությունը երբեք նրա շուրթերում չափազանցու-
թյան չէր հասնում, չէր խտանում, այդ պատճառով երբեք չէր մտնում անբնա-
կանության սահմանը: Սիրանուշի արտասանության վճիտությունն ու գունա-
գեղությունն ամենալավ չափամիջոցն էր մասեհյանական լեզվի բովանդակու-
թյան, որով խիստ արժեքավորվում էր ոչ միայն շեքսպիրյան ստեղծագործու-
թյան հերոսի կերպարի ներքին հարստությունը, այլև նրա գաղափարա-գե-
ղարվեստական ողջ նկարագիրը: Ասել է թե՛ Մասեհյանի միջոցով մեր հան-
ճարեղ դերասանուհին կարողանում էր ավելի լայնորեն բացահայտել իր
ստեղծած կերպարի խորքը: Սովետահայ բեմի դերասաններից այդպիսին էր
նաև Արուս Ոսկանյանը, որի շուրթերում Մասեհյանի լեզուն մաքրության ու
հնչողության տեսակետից ուրիշներից շատ էր առանձնանում:

Հանգուցյալ ռեժիսոր Լևոն Քալանթարը ասում էր, թե դերասանը պիտի
կարողանա ճիշտ ընկալել Մասեհյանի լեզուն, քանի որ նրա հյուսվածքի մեջ
ներամփոփված են և՛ ռիթմ, և՛ հնչողական բազմահարուստ երանգներ, և՛
ճիշտ շեշտեր դնելու զարմանալի մատուցում, և՛ լսողին ամենևին չխրտնաց-
նող պատշաճ հանդիսավորություն: Սրանց դեմ մեղանշելուց ոչ միայն մեծ
Շեքսպիրը կտուժի, այլև կխաթարվի մեծատաղանդ թարգմանչի աշխատանքը:

Եջմարիտ մի միտք, որին հակառակ գնալը մեծապես կխանգարի բեմի
անգամ մեծ արվեստագետին:

Մի ժամանակ թատերական աշխարհում այն միտքն էր հայտնվում, որ
ուրիշ մեծերի հետ միասին Մասեհյանը իր հերթին ազդել է հայ բեմական լեզ-
վի մշակույթի զարգացմանը: Դա, իհարկե, ուրանալ չի կարելի: Այն մասնա-
գետները, որոնց հետաքրքրել է հայ բեմի լեզուն, անշուշտ այդ պարագան
պետք է որ նկատած լինեն:

Ուստի հայ թատրոնը երբեք, անգամ ամենաանշան չափով մոռացու-
թյան չպիտի տա այդ տաղանդավոր մարդու մեծ երախտիքը: